

Kuidas kõnelda USA karistusõigusest Mõne termini kasutusest

Andreas Kangur, LL.M., Tartu Ülikooli protsessiõiguse assistent

Eesti karistusõiguse reform näib olevat igikestev protsess. Selle üle ei tasu imestada: õigus ei saagi paigal seista, vaid peab eluga koos arenema. Samuti ei maksa imestada, et õigust arendades otsitakse mudeleid riikidest, kus siinmail uued probleemid on juba läbi elatud ja sobivad lahendused leitud.¹

Eesti karistusõiguse kujundamisel on olnud suures osas eeskujuks Saksa karistusõigus. Kuid alles hiljuti avastati, et väärt kogemusi võib hankida ka väljastpoolt Mandri-Euroopat. Head näited on konfiskeerimist käsitleva eelnõu areng, kriminaalmenetluse seadustik ning kogu võistlev menetlus.

Miks peab kirjutama USA karistusõigusest? Aga seepärast, et isegi tunnustatud juristide hulgas võib siin kohata hämmastavat teadmatust või väärarusaamist. Lisateadmised USA karistusõiguse terminoloogiast ja põhiprintsiipidest tuleksid ilmselt kasuks ja aitaksid ümber lükata igasuguseid rohkem või vähem imelikke eksiarusaamu.²

Karistusõigus ja kriminaalõigus

Eesti keeles on see vaidlus juba vaieldud: kui hakkas kehtima uus *karistusseadustik*, leidis ka materiaalsoiguse selle haru nimetamise probleem sisulise lahenduse. USA õiguses on samuti kaks terminit: *penal law* ja *criminal law*. Kui neid otse tõlkida, siis *penal law* viitab selgesti just *karistusõigusele*.³ Tõsi, kui õigusakti nimetusena on kasutusel nii *penal code* kui ka *penal law*⁴, siis õigusharu selle terminiga tegelikult ei tähistata.

Teine termin, mida samuti kasutatakse, on *criminal law*. Inglisekeelne *criminal* omadussõnana tähendab süütegudega seotut.⁵ Selle omavaste peaks olema *süüteoõigus*, mis on aga nii eesti kui ka inglise keeles laiem kui *karistusõigus*. *Kriminaalõigus* ei ole ses mõttes midagi muud kui *süüteoõiguse* võõrsõnaline rööpvorm. Süüteoõigus ei piirdu üksnes teatud käitumise süütegudeks kuulutamise ja karistuse ettekirjutamisega, vaid käsitleb ka seda, kuidas süüteoasju menetleda ning karistust täide viia. Tõsi, tähele tuleb panna, et menetlusõiguse kohta on ka eraldi termin *criminal procedure* ning sageli, tulenevalt kontekstist, tähendab muidu ka laiemat tähendust omav *criminal law* vaid materiaalsel karistusõigust. Sestap on tõlkimise seisukohast ilmselt otstarbekas teha järgmine üldistus: kui juttu tuleb materiaalsoigusest ja ainult materiaalsoigusest,⁶ peaks eelistama terminit *karistusõigus*. *Kriminaalõigusest* pole aga Eesti praeguses õigusruumis eriti üldse mõtet kõnelda, sest tegemist oleks vaid segaduse tekitamisega.

Felony, misdemeanor, infraction, violation, crime, offense ...

Esmalt peab selgeks tegema, kuidas on lood karistusõiguse allikatega üldse. Kust isik muidu teada saab, millised teod on karistatavad, millised mitte? Jutud sellest, kuidas USA-s karistusõigus endiselt vaid folkloorina levib, on muidugi ilmne liialdus. Süütegude määratletus on oluline põhiseaduslik tagatis, sest isikut ei saa süüdi mõista teo eest, mille kriminaliseerimise kohta ei ole tal võimalik piisavat teavet saada.

USA ülemkohus leidis 1926. aastal Connally ja General Construction Co asjas, et USA põhiseaduse 5. ja 14. täiendus nõuab karistusnormi rakendamata jätmist, kui norm on nii

segane, et keskmiselt intelligentsed inimesed peaksid selle tähendust mõistatama ja võiksid selle rakenduse kohta erisugustele järeldustele tulla.⁷ Sellega seoses on ka USA karistusõiguses kohaldatav tõlgendusmaksim *in dubio pro reo* – kui karistusnorm on avatud tõlgendamisele, tuleb kõikide tõlgenduste hulgast valida see, mis on süüdistatavale soodsaim.

Nagu Livingston Hall oma artiklis märgib, oli selle reegli aluseks tõenäoliselt Inglismaal enne 19. sajandit valitsenud olukord, kus surmanuhtlus oli karistuseks paljude, sh vähetähtsate rikkumiste eest. Püüdes olukorda tasakaalustada, otsisid Inglise kohtunikud alati võimalust õigust tõlgendada viisil, mis väldiks surmanuhtluse kohaldamist.⁸ Osalt ka neist doktriinidest lähtuvalt on enamikus USA osariikides ja föderaalüsteemis kaotatud tavaõigusliku süüteo instituut⁹ ning sätestatud, et ühtki kuritegu ega karistust ei ole olemas, kui seda ei kehtesta vastavas jurisdiktsioonis kehtiv karistusseadustik.¹⁰ Tõsi, mõnes osariigis ei ole loobutud tavaõiguslike süütegude instituudist, mistõttu on ehk kohane neist siin veidi rääkida.

Tavaõiguslike süütegude fenomen on tihedalt seotud Angloameerika õiguse arenguga. Kui *constitutio criminalis Carolina* võeti kasutusele juba 1532. aastal, siis USA karistusõigus elas teistes osariikides ainuüksi kohtulahendites veel kaua pärast seda (on ju USA iseseisvuskil paarsada aastat hilisem nähtus). Just kohtunikud oma lahendites määrasid kuriteod ja karistused ning alles 18. või 19. sajandil hakkas karistusõiguse loomine nihkuma seadusandliku võimu tööalasse (tõsi, isegi tänapäeval on USA kohtunikul karistusõiguse osas oma Mandri-Euroopa kolleegist vabamad käed).

Tavaõiguslikud süüteokoosseisud ongi paarisaja-aastase õigusemõistmise vili. Ehkki tavaõiguslike süütegude hulka kuuluvad kahtlemata ka sellised *malum in se* tüüpi teod, mille kuritegelikkust on tunnistanud juba aegade algusest (*mõrv, tapmine, süütamine, vargus, röövimine, vägistamine* jne), on tavaõiguslike süütegude puhul hoopis intrigeerivamaks osaks sellised süüteod, mille määratlus on udune, nagu *avalikku rahu rikkuv tegevus, teise isiku vara vastu toime pandud tegevus, mis provotseerib kättemaksu* või *tegevus, mis seisneb avalikus skandaalis või kõlvatuses*.¹¹ Just sellises ebamäärasuses peitub ühtaegu tavaõigusliku süüteo instituudi tugevus ja nõrkus: aidates ühelt poolt vältida karistusseadustiku kasuistikast tulenevaid seaduselünki, tekitatakse samas olukord, kus isikud ei saa olla enam päris kindlad, milline tegevus on karistatav, milline mitte. Samas täidab analoogilist funktsiooni ju ka karistusseadustikus sisalduv süüteokoosseis *avaliku korra rikkumine*, olemata kuigivõrd spetsiifilisem.¹²

Õigusrikkumiste klassifitseerimine on USA eri osariikides lahendatud erinevalt.¹³ Tavaliselt jaotatakse kõik õigusrikkumised¹⁴ *süütegudeks*¹⁵ ja *rikkumisteks*.¹⁶ Rikkumised on tavaliselt eksimused munitsipaalaktidega kehtestatud korra vastu, enamjaolt liikluseeskirjaga vastuollu minek. Rikkumiste näol on tegemist *malum prohibitum* tüüpi eksimustega, mille puhul mõjutusvahendiks on trahv, millega ei kaasne kannet karistusregistrisse.¹⁷ Tõsi, korduvad rikkumised võivad olla ka mõne süüteo koosseisuliseks tunnuseks. Üksikult võttes on aga rikkumised pigem tsiviil- ja haldusõiguslik teema, mis ei kuulu karistusõiguse mõjualasse.¹⁸

Süütegude sisuline jagunemine on osariikides peaaegu ühesugune: *raskemad süüteod*, mille eest on raskeima karistusena ette nähtud vangistus üle aasta (*felonies*), ja *kergemad süüteod*, mille eest on maksimaalselt ette nähtud aastane vangistus (*misdemeanors*). Esimesi võiks Eesti karistusseadustiku eeskujul nimetada *kuritegudeks*, teisi *väärtegudeks*. Ühisjooneks on seegi, et mõlemal juhul tehakse isiku süüteo kohta kanne karistusregistrisse. Ses mõttes on USA juristi

jaoks eksitav Eesti Õigustõlke Keskuse pakutud variant, kus *kuriteo* vasteks antakse *crime*, *väärteo* vasteks *misdemeanor*. USA-s on *crime* laiema, *misdemeanor* kitsama sisuga mõiste. Kui uurida Eestis väljaantud õigussõnastikke, siis mõnes neist on *felony* märgitud vananenud terminiks. Ameerika õigusterminoloogias on aga *felony* vägagi elus ja ajakohane termin. Sellest, kas süütegu kuulub ühte või teise rühma, oleneb muu hulgas ka süüdistatavale pakutavate menetlusgarantiide ulatus.

Kui süütegude üldjaotus on USA eri karistusõigustes peaaegu sama, siis süütegude klassifikatsioon erineb osariigiti. Mõnel pool on kõik süüteod jagatud kategooriatesse, astmetesse või klassidesse, kusjuures üldosas on määratud, milline karistusraam konkreetsele klassile vastab.¹⁹ Mõnel pool on aga süüteo astendamine praktilise tähtsusega, olles vaid osa süüteo nimest, mis tähistab sama süüteokoosseisu variatsiooni.²⁰ Eesti karistusseadustik kasutab sisuliselt kolmandat varianti, kus süüteo klassifikatsiooniga ei määrata ära karistust, kuid karistusraamiga määratakse kindlaks süüteo klassifikatsioon ning sellest omakorda sõltub näiteks see, millistel tingimustel saab taotleda ennetähtaegset vabastamist. Samas tuleb aga eri jurisdiktsioonidest ja neis kehtivatest karistusõigusnormidest kõneldes neid käsitlusi silmas pidada.

Subjektid

Nii Eesti kui ka USA karistusõiguses on kriminaalvastutuse subjektideks füüsilised ja juriidilised isikud.

Füüsilise isiku vastutusea alampiir oli Eestis enne praegu kehtiva karistusseadustiku jõustumist mõne süüteo puhul 13 eluaastat. Praegune karistusseadustik näeb ette isiku kriminaalvastutusele võtmise alates 14. eluaastast,²¹ kusjuures 14- kuni 18-aastase isiku suhtes võib kohaldada nii kriminaalkaristust kui ka muud alaealise mõjutamise vahendit, mida näeb ette KarS-i § 87. *Common Law* järgi ei vastuta oma süüteokoosseisule vastava teo eest karistusõiguslikult see füüsiline isik, kellel vanust alla 7 aasta. Kriminaalvastutuse ealiseks alampiiriks on 14 aastat. Isikuid, kelle vanus jääb vahemikku 7 kuni 14, ei võeta *common law* kohaselt üldjuhul kriminaalvastutusele, ent erandkorras võib ka neile kriminaalkaristust kohaldada.²² Praeguseks on enamik osariike sätestanud kriminaalvastutuse eapiiri, millest allapoole jäävate õigusrikkujate asju menetlevad spetsiaalsed noorsoohtud,²³ kellel on voli kasutada alaealiste suhtes muid mõjutusvahendeid. Samas on mõnes osariigis jäetud võimalus allutada menetlus raskemate süütegude puhul ka üldkohtule.²⁴

USA-s on tunnustatud ka juriidiliste isikute kriminaalvastutus.²⁵ Kui varase *common law* kohaselt ei saanud juriidiline isik olla kriminaalvastutuse subjekt, sest tal puudus nii keha kui ka vaim, siis tänapäeval on juriidiliste isikute järjest suureneva tähtsuse tõttu peaaegu igal pool nõustatud sellega, et ka juriidiline isik saab kanda kriminaalvastutust oma agentide poolt juriidilise isiku huvides tehtud tegude ja tegemata jätmiste eest.²⁶ Juriidilise isiku kriminaalvastutus on oma olemuselt vastutus teise isiku tegude eest²⁷ (nt aktsionärid saavad kannatada aktsiaseltsi juhatuse või juriidilise isiku teiste töötajate tegevuse tõttu). Töötajate ring, kelle tegevus võiks tuua kaasa juriidilise isiku vastutuse, piirdub nagu Eesti seadusteski tavaliselt *juhtivtöötajatega*.²⁸

Deliktistruktuur

Deliktistruktuur on leidnud Eesti jurisprudentsis palju rõhutamist ja mitte asjata. Nagu Riigikohus märgib näiteks Borina asjas,²⁹ kindlustab deliktistruktuuri järgimine metoodilise analüüsi, kus ei jäeta olulisi samme vahele ega esine ka üleaarust analüüsi teemade osas, mida deliktistruktuuri madalamate astmete küsimuste lahendamise aitaks vältida. Seetõttu on ilmselt otstarbekas üle vaadata, millise mõttemudeli alusel lahendatakse karistusõiguslikke küsimusi USA-s.

Ka USA karistusõiguses tuleb esmalt tuvastada koosseisupärasus.³⁰ USA karistusõigus tunneb koosseisu kaksikjaotust: objektiivne koosseis³¹ ja subjektiivne koosseis.³² Neid kaht selliselt eestindades patustatakse küll ehk tõlkereeglite vastu, kuid sisuliselt on kõnealused mõisted kattuvad.

Tuleb tähele panna, et objektiivse koosseisu osadena käsitletavate teo, tagajärje ja põhjusliku seose kõrval on olemas veel ka teomodaliteedid ehk süüteo koosseisu normatiivsed tunnused³³, mille puhul tõendamiskoormus lasub samuti süüdistusel.³⁴

a. Tegu ja tegevusetus

Objektiivsesse koosseisu kuuluva teo puhul eristatakse positiivset ja negatiivset tegu ehk tegevusetust.³⁵ Viimane tähistab olukorda, kus isik jättis tegemata midagi, mille tegemiseks tal oli õigusest tulenev kohustus. Lisaks tuntakse nn seisundisüütegusid³⁶, nagu hulkurlus³⁷, ja valdamissüüteod³⁸. Viimaste puhul on koosseisuliseks tunnuseks mingi keelatud eseme valdus, mis on tavaliselt otsene, kuid laiendavate tõlgenduste puhul ka kaudne valdus.³⁹

Tegevusetuse käsitlemisel tuleb kõigepealt tuvastada, et isikul lasus õiguslik kohustus tegutseda. Selline kohustus võib tuleneda mitmest alusest. Aluseks võib olla isikutevaheline suhe (tööandjal on kohustus kaitsta oma töötajat; vanem on kohustatud kaitsma oma last – nt ema, jättes oma haigele lapsele arsti kutsumata, põhjustades sel moel lapse surma, paneb tõenäoliselt toime tapmise⁴⁰). Aluseks võib olla seadus (nt näeb liikluseeskiri ka USA-s ette, et sõidukijuht on liiklusõnnetust nähes kohustatud peatuma ja välja selgitama, kas keegi vajab abi, ning vajaduse korral ka sellist abi andma. Kui ta aga õnnetuskohast möödudes jätab kannatada saanu abita, mistõttu too sureb, on ta toime pannud tapmise). Aluseks võib olla ka leping (nt raudteeülesõidukoha valvur, kes jätab rongi lähenedes tõkkepuu langetamata, tehes võimalikuks maanteesõiduki ja rongi kokkupõrke, vastutab tõenäoliselt tapmise eest⁴¹).

Teatud juhtudel on isikul kohustus teise isiku tegevust kontrollida (vanemal on kohustus kaitsta oma lapsi kolmandate isikute eest, samas aga ka kohustus kaitsta kolmandaid isikuid oma laste eest; tööandja, kes peab oma töötajaid ohjama, võib kanda vastutust tegevusetuse eest, kui töötaja paneb toime süüteo,⁴² ning maaomanikul on kohustus hoolitseda oma kinnisasjale kutsutud isikute turvalisuse eest⁴³). Lisaks võib isik oma eelneva tegevusega ise endale tegevuskohustuse tekitada (nt on abistama asunul kohustus abistamine lõpule viia ning teise isiku ohtu asetanul lasub kohustus enda tekitatud ohtu sattunut abistada⁴⁴).

b. Subjektiivne koosseis

Subjektiivse koosseisu käsitlemises valitseb osariikide karistusseadustike sõnastuses paras segadus,⁴⁵ ehkki konsensus üldprintsiibis on selge: enamik süüteo koosseise nõuab mingit kurja tahte elemendi olemasolu. Tõsi, esineb selliseidki süüteo koosseise, kus subjektiivne element ei

ole koosseisu tunnus. Olukord, kus sarnaste meeleseisundite kirjeldamisel kasutatakse erisuguseid termineid, on andnud põhjuse näidiskaristusseadustikus⁴⁶ lihtsustada kogu subjektiivse külje terminoloogiat. Näidiskaristusseadustikus tuntakse nelja liiki kuritegelikku meeleseisundit. Need on *kavatsetus*,⁴⁷ *teadlikkus*,⁴⁸ *kergemeelsus*⁴⁹ ja *hooletus*.⁵⁰ Neist esimese puhul näeb isik ette oma tegevuse tagajärgi ja soovib nende saabumist, teomodaliteetide osas aga usub, teab või loodab nende esinemist. Isik paneb teo toime teadlikult, kui ta tegutseb, teades, millised tagajärjed tema tegevusele suure tõenäosusega või kindlasti järgnevad. Kergemeelsusega on tegu siis, kui isik jätab täie teadmise⁵¹ tähelepanuta märkimisväärse või õigustamatu riski, et tema tegevus võib kaasa tuua süüteokoosseisu elemendi täitmise. Hooletult käitub isik, kes peaks saama aru, et tema tegevus kujutab suurt või õigustamatut riski, et süüteokoosseisu element saab täidetud. Sealjuures eeldab nii kergemeelsus kui ka hooletus, et isiku teadvustamatu või teadvustatud riskide eiramine kujutab endast kõrvalekallet üldisest hoolsusstandardist.⁵² Nagu eespool mainitud, on veel süüteokoosseise, mille puhul subjektiivne külg puudub ja koosseisupärane on iga tegu, mis objektiivse külje täidab, olenemata sellest, milline oli süüteo toimepanija suhtumine oma teosse. Tavaliselt on tegemist väikeste õigusrikkumistega (väärtegudega), mille eest ettenähtud karistus ei ole väga raske.⁵³ Vastupidiselt poolelt võiks välja tuua suguühtesse astumise alaealisega.⁵⁴ Näiteks New Jersey osariigis ei võeta arvesse, kas kannatanu vanus oli teada, ja karistuse määramisel piisab ainult sellest, kui oli olemas tahe suguakt läbi viia.

c. Kaitseväited

Deliktstruktuuri järgmisel astmel asuvad kaitseväited,⁵⁵ millest üks osa viitab mõne koosseisuelemendi puudumisele (nt teatud faktieksimused⁵⁶), teine osa aga kujutab endast vabandusi või õigustusi koosseisupärase teo toimepanekule.⁵⁷ Viimased on n-õ positiivsed kaitseväited.⁵⁸ Positiivsete kaitsevaidete esitamisel tuleb kaitsjal neid ka tõendada. Süüdistaja kohustus on tõendada küll süüteokoosseisu kõik elemendid, kuid neist väljapoole jäävad kaitseväited kuuluvad kaitsja tõendamiskohustusse. Positiivsete kaitsevaidete hulka liigitub ka osa vabandusi. Tõendamiskohustuse sellist jaotust toetab ka üldine arusaam, et negatiivset tõendada ei ole võimalik.⁵⁹ Tavalised positiivsed kaitseväited on *enesekaitse*,⁶⁰ *hädavajadus*,⁶¹ *lõksupüüdmine*⁶² ja *süüvõime puudumine*.⁶³

Süüvõime puudumisega seoses on kohane märkida, et üldise *common law* reegli kohaselt on isik süüvõimeline alates 14. eluaastast. Vanusevahemikus 7 kuni 14 presumeeritakse isiku süüvõimetust, ent süüdistajal on võimalik tõendada, et isik, hoolimata oma noorusest, on siiski süüvõimeline ja allub kriminaalkohtu jurisdiktsioonile. Mida selle presumptsiooni ümberlukkamiseks peab konkreetselt tõendama, ei ole päriselt selge, nagu märgivad professorid Scott ja LaFave.⁶⁴

Deliktstruktuuris kajastub ka USA kriminaalmenetluse juurdunud võistlevuse printsiip, mis tähendab, et süüdistajalt oodatakse kõikide koosseisuelementide – nii subjektiivsete kui objektiivsete tunnuste tõendamist väljaspool mõistlikku kahtlust. Kui koosseis on tuvastatud, uuritakse esmalt nn negatiivseid kaitseväiteid, mis osutavad mõne koosseisuelemendi puudumisele. Seejärel analüüsitakse võimalikke positiivseid kaitseväiteid, mis kujutaksid endast kas vabandust või õigustust toimepandud teole.

Osalistes süüteod⁶⁵

Ka USA karistusõigus tunnistab vajadust teatud juhtudel karistada isikut isegi siis, kui ta ei ole veel süüteo koosseisu ise täielikult täitnud. Eelkõige peetakse osaliste süütegude all silmas *süüteokatset* ja *süüteo toimepanemisest osavõttu*, olemata ise täideviija.

a. Süüteokatse⁶⁶

Et ka USA-s ei karistata pelgalt süüteo ettevalmistamise eest (kui vandenõu välja arvata – selle eest karistamiseks ei ole oluline, kas süüdistatavad on tegelikult asunud süüteo koosseisu realiseerima või mitte), on üheks süüteokatsega seotud põhiküsimuseks, millal katse algas. Katse algust on kohtud püüdnud määrata eri standarditest lähtuvalt. Näiteks tuntakse *vältimatu elemendi testi*, *eeldatava loobumise testi*, *ohtliku läheduse testi*, *füüsilise läheduse testi*, *olulise sammude testi*, aga ka näiteks *ühemõtteliste tegude testi*.⁶⁷ Üldreegel on, et katse alguseks on vajalik vähemalt mingi avalik tegu,⁶⁸ millega asutakse süüteo koosseisu tunnuseid vahetult realiseerima. Seetõttu, nagu kohtud on märkinud, ei piisa vaid ettevalmistavast tegevusest selleks, et süüteokatset tuvastada. Muidugi näitab ka testide hulk, et küsimus sellest, millised teod siis ikkagi moodustavad katse ja millised veel mitte, ei ole kergete killast.⁶⁹ Süüteokatse ise ei pruugi endaga kaasa tuua avalike huvide kahjustamist, mistõttu katse inkrimineerimisel on eriti oluline vaadata süüdistatava meeleseisundit. Üldiselt tõdeb USA karistusõigus, et süüteokatse toimepanija peab tegutsema tahtlikult ning et kergemeelsusest või hooletusest ei ole võimalik süüteokatset toime panna. Sealjuures peab tahtlus olema suunatud katsetatava süüteo lõpuleviimisele.⁷⁰

Kaitseväited katse vastu seisnevad peamiselt *loobumises*⁷¹ ja *võimatuses*.⁷² Võimatus võib olla õiguslik või faktiline,⁷³ kusjuures esimene neist on arvestatav kaitseväide, teine aga üldjuhul mitte.⁷⁴ Loobumise tunnustatus kaitseväitena on osariigiti erinev.⁷⁵ Mõnel pool ei anna loobumine alust vastutusest vabastamiseks. Neis osariikides, kus loobumine on arvestatav kaitseväide, nõutakse süüdistatavalt täielikku ja vabatahtlikku süüteo toimepanemisest taganemist (plaani täideviimise edasilükkamine ei lähe loobumisel arvesse). Sealjuures ei ole vabatahtliku loobumisega tegemist juhul, kui süüdistatav süüteokatse lõpuleviimisest loobub suurenenud avastamishirmu, ootamatu vastupanu või süüteo toimepanekuks vajaliku vahendi puudumise tõttu.⁷⁶

b. Osavõtt⁷⁷

USA karistusõigus tunneb kaasajal kaht osavõtu vormi: *kaasaaitamine* ja *kihutamine*.⁷⁸ Sealjuures on terminoloogia *common law* omast erinev. *Common law* järgi oli süüteo toimepanemisest osavõtjaid neli liiki. Esimese astme täideviija⁷⁹ on isik, kes ise täidab nii süüteo koosseisu subjektiivsed kui objektiivsed tunnused. Tema isiklikult kägistab, vägistab ja viib võõra vara endaga kaasa.⁸⁰ USA karistusõigus tunneb ka vahendliku täideviimise instituuti⁸¹ ja vahendlik täideviija on samuti esimese astme täideviija. Teise astme täideviijaks nimetatakse isikut, kes aitab isiklikult süüteo toimepanemise käigus süüteo toimepanemisele kaasa (nt valvab sel ajal väljas, kui teine sees varastab, või juhib sõidukit, millega pangaröövlid põgenevad). Eelnev osaleja⁸² on isik, kes omalt poolt süüteo toimepanemisele kaasabi osutab, süüteo toimepanemisele kihutab, käsib või kallutab, kuid ise vahetult ega vahendlikult süüteo toimepanemises ei osale. Tagantjärele osaleja⁸³ on isik, kes küll süüteo toimepanemisest osa ei võta, kuid abistab kurjategijaid põgenemisel ja tabamise või kohtupidamise vältimisel. *Common*

law järgi ei saanud osalejaid süüdi mõista, kui täideviijad õigeks mõisteti; samuti ei saanud osalejaid süüdi tunnistada raskemas süüteoos kui täideviijaid.

c. Vandenõu

USA karistusõigus tunneb spetsiifilist *vandenõu* instituuti,⁸⁴ mis on üks vaieldavamaid USA karistusõiguses üldse. Vandenõu on iseseisev süüteoos, mis seisneb süüteo toimepanemises teise isikuga kokkuleppimises. Vandenõu on kahtlemata üks süüdistajate lemmikinstituute, sest võimaldab karistada isikuid veel enne seda, kui kuritegelikku plaani faktiliselt teostama asutakse ja süütegu tegelikult katse staadiumisse jõuabki. Vandenõu eest karistamise põhjendus ei erine oluliselt katse eest karistamise omast. Põhjus, miks aga vandenõu eest karistamiseks on süüdistataval vaja tunduvalt vähem süüteo enda suunas ette võtta, seisneb, nagu märgivad LaFave ja Scott, grupidünaamikas. Võrreldes üksiküritajaga on tunduvalt väiksem tõenäosus plaanist taganeda, kui sellega on seotud ka vandeseltslased. Pealegi on kuritegelik tulemuski efektiivse tööjaotuse tõttu märksa tõenäolisem ning seega seesugune plaanitsemine ka ühiskonnale märksa ohtlikum.⁸⁵ Ehkki *common law* reegli kohaselt piisas vaid kokkuleppest selleks, et isikut vandenõu eest süüdi tunnistada, on enamik jurisdiktsioone nõudmas ka mingit avalikku tegu vandenõulise kokkuleppe teostamise suunas kas või ühelt vandeseltslaselt, selleks et isikuid oleks võimalik vandenõu eest süüdi mõista.⁸⁶

Kaitseväited

Olles lühidalt käsitlenud süütegude analüüsiskeemi alumisi astmeid ja osalisi süütegusid, on asjakohane heita pilk ka kaitseväidetele ja nendega seonduvale.

Peamised kaitseväited on *enesekaitse*, *teiste isikute kaitse*, *eluaseme ja vara kaitse*, *õiguskorra kaitse*, *hädavajadus*, *sund*, *jobeseisund* ja *süüdimatus*. Kaitse puhul tulevad arvesse veel sellised kaitseväited nagu *võimatus* ja *loobumine*. Viimasest oli juttu eespool.

a. Enesekaitse

USA õiguses tuntud enesekaitset⁸⁷ ei tohi ära segada Eesti karistusõiguses sisalduva hädakaitsega. Kiire pilk KarS-i §-le 28 osutab, et hädakaitse on Eesti õiguses õigustavaks kaitseväiteks kõikvõimalike õigushüvede vastu suunatud ründe tõrjumisel, samal ajal kui USA õiguses käsitletakse eri objektide vastu suunatud ründeid eraldi. Lisaks enesekaitsele peetakse õigustavaks asjaoluks ka teiste isikute ja vara kaitset.

Enesekaitseõigus ei ole põhiseaduslik õigus, kuigi kõik osariigid seda kaitseväitena tunnistavad.⁸⁸ Varases Inglise õiguses käsitati enesekaitset vabandava kaitseväitena, ehkki praegu on mindud pigem seda teed, et enesekaitse näol on tegemist õigustusega. Enesekaitseõiguse kohaselt on isikul, kes tõepoolest usub, et teda eluohtlikult rünnatakse või et selline rünne vältimatult tuleb, õigus end surmava jõuga kaitsta. Enesekaitseõigusele ei saa aga tugineda isik, kes asus ise teist ründama, välja arvatud juhul, kui esialgne rünne oli ilmselgelt väheohtlik ja rünnatav asus sellele vastuseks ennast kaitsma palju suurema intensiivsusega, kui olnuks vajalik. Sellisel juhul rollid vahetuvad: esialgselt agressorist saab isik, kellel tekib õigus teda ülemäärase jõuga tõrjunud isiku vastu jõudu kasutades kaitsta.

Mõnes osariigis⁸⁹ piirab enesekaitseõigust nn taganemiskohustus.⁹⁰ Selle kohaselt peab isik, kui see on võimalik, ründe eest taganema, mitte aga asuma enesekaitseks surmavat jõudu rakendama. Kui taganemisvõimalust ei ole, peetakse surmava jõu kasutamist ka neis osariikides

õigustatuks. Taganemiskohustuse erandliku käsitusest tuntakse nn kindlusedoktriini,⁹¹ mille kohaselt isik ei pea taganema, kui teda rünnatakse tema oma kodus. Sealjuures ei kehti taganemiskohustus tema kohta isegi siis, kui ta end ohtu seadmata taganeda saaks. Taganemiskohustus on USA-s alles siiski vaid vähestes osariikides ning põhjusi taganemiskohustust kritiseerida on mitmeid. Üks neist on ka Eesti karistusõigusele tuntud maksim: õigus ei tagane ebaõiguse ees.⁹² Praktikast väljakujunenud seisukohtadest lähtudes võib öelda, et kaitsja taganemiskohustus julgustab ründajat. Lõpuks on lihtsalt inimlikum mitte taganeda, vaid vastu hakata, kuigi selline käsitlus viitab tugevalt enesekaitseõiguse vabandavale, mitte õigustavale iseloomule.

b. Teise isiku kaitse⁹³

Üldiselt on isikul õigusvastaste rünnete korral õigus kasutada jõudu ka teise isiku kaitseks. Enamasti valitseb seisukoht, et isik saab kasutada üksnes sellise intensiivsusega jõudu, mis oleks olnud lubatud ka rünnatavale endale.

c. Vara ja kodu kaitse⁹⁴

Erinevalt meie Riigikohtu seisukohast, et surmava jõu kasutamine ka vara kaitseks ei ole põhimõtteliselt välistatud, kehtib USA karistusõiguses üldreegel, et surmavat jõudu vara kaitseks kasutada ei ole lubatud.⁹⁵ Arvestada tuleb muidugi asjaoluga, et sageli võib rünne vara vastu üle kasvada isikuvastaseks ründeks (näiteks ähvardab tänavaröövel rahakotti andmast keelduvat isikut noaga või üritabki oma ohvrit pussitada) ning sellisel juhul ei ole välistatud ka surmava jõu kasutamine. Erandi üldisest vara kaitse regulatsioonist moodustab kodu puutumatus kaitse: isik võib kodu kaitsel kasutada ka surmavat jõudu, tuginedes kodu puutumatus põhiseaduslikule kaitstusele.

d. Õiguskorra kaitse⁹⁶

Õiguskorra kaitsel võib süüteo ärahoidmiseks ja süüteo toimepanija kinnipidamiseks kasutada jõudu, kuid siingi on terve hulk olulisi piiranguid. Esmalt tuleb märkida, et õiguskorda võivad jõudu kasutades kaitsta nii politseinikud kui ka eraisikud. Viimased, tõsi, võivad jõudu kasutada vaid olukorras, kus süütegu tõesti toime pandi, ning kui tegu oli väärteoga, siis juhul, kui see pandi toime selle eraisiku nähes. Samuti ei ole väärte toimepanemise takistamiseks ega väärte toimepanija tabamiseks lubatud surmava jõu kasutamine. 1985. aastal lahendas USA ülemkohus kohtuasja Tennessee v. Garner, kus politseinik oli maha lasknud 15-aastase murdvargust üritanud poisi, kui too üritas politsei eest üle aia ronides põgeneda. Ülemkohus leidis, et mittevägivaldsete kuritegude puhul on ühiskonnal huvi süüdistatava süü kindlakstegemise vastu ning süüdistataval on vägagi kaalukas huvi ellu jääda. Seepärast ei tohi politseinik isikut vahistada püüdes teda maha lasta.⁹⁷

e. Hädavajadus⁹⁸

Hädavajadust on nimetatud ka *kahjude kaalumise kaitsevõtteks*.⁹⁹ Hädavajadusega õigustatakse süüteo toimepanemist süüteoga põhjustatud kahjulikuma tagajärje vältimiseks. Hädavajaduse Eesti ekvivalendiks on *hädaseisund* ja ka regulatsioon ei erine märkimisväärselt USA omast. Mõned korrad on vaieldud selle üle, kas surmamisdelikti saab õigustada hädavajadusega (näiteks soovides päästa hobuvankris hundikarja eest põgenevaid inimesi, tõugatakse üks vankris istujaist huntide ette, mistõttu hundikari loobub edasisest jälitamisest). Valdav

seisukoht on siiski, et inimesid ei saa kaaluda ja ise mitte kedagi rünnanud isiku surmamist ei saa hädavajadusega õigustada. Selgeks pole aga vaieldud, kas hädavajaduse puhul on tegemist vabandava või õigustava kaitseväitega.

f. Sund¹⁰⁰

Sund on kaitseväide, mille kohaselt isik vabaneb vastutusest, kui ta paneb teo toime olukorras, kus 1) teine isik ähvardas teo toimepanijat või kolmandat isikut tappa või raskelt vigastada; 2) teo toimepanija mõistlikult uskus, et ähvardus on ehtne ja teostatav; 3) ähvardus oli kehtiv ja vahetu teo toimepanemise hetkel; 4) olukorrast ei olnud muud pääseteed peale õigusvastase käitumise; 5) teo toimepanija ei olnud enda ähvardavasse olukorda asetamises süüdi. Vaieldakse selle üle, kas tegu on vabanduse või õigustusega. Enamjaolt arvatakse, et sunni puhul on tegemist vabandusega. Üldjuhul ei ole sund adekvaatseks kaitseväiteks surmamisdeliktidele. Huvitavaks sunni kui kaitseväite edasiarenduseks on vanglast põgenemise vabandamine väljakannatamatult halbade tingimustega. Seda viimast kaitseväidet on mõned kohtud ka tunnustanud, ehkki piiranguga, et kinnipeetav peab kohe püüdma end võimudele üles anda, kui ta on talumatute tingimustega vanglast ohutusse kohta põgenenud.¹⁰¹

g. Joobeseisund¹⁰²

Joobeseisundi käsitlemisel on USA kohtud üldiselt sama meelt Eesti seadusandjatega: ise esilekutsutud joobeseisund ei ole arvestatav kaitseväide kuriteosüüdistuse vastu. Küll aga võib tekkida olukord, kus isik on sellises joobeastmes, mis ei võimalda tal üles näidata asjaomast tahtlust mingi konkreetse asjaolu suhtes, mille olemasolu seab seadus süüteokoosseisu täitmise kohustuslikuks tingimuseks. Sel juhul ei ole joobeseisund küll mingi kaitseväide, kuid sellena saab käsitada väidet, et isiku puhul on täitmata subjektiivne koosseis. Kas aga ise ennast joobesse viinud isik saab tugineda subjektiivse külje puudumisele joobeseisundi tõttu, on enam kui vaieldav ning aina suurem hulk osariike on siin eitaval seisukohal.¹⁰³

h. Süüdimatus¹⁰⁴

Vähe on sedavõrd palju vaidlusi tekitavaid õiguse instituute nagu süüdimatus. Teooriaid selle kohta, mida süüdimatus endast kujutab, on palju ja ükski neist pole pääsenud kriitika alla sattumisest. Osariigiti erineb oluliselt ka see, millistel tingimustel loetakse, et isik oli süüdimatusseisundis. Ehkki hullumeelsust (*madness*) on peetud kuriteosüüdistust kummutavaks kaitseväiteks juba mitusada aastat, läheb osa kriitikuid lausa nii kaugemale, et seavad kahtluse alla nii kaitseväite aktsepteeritavuse kui ka vaimuhaiguste olemasolu üldse.

Oluline on eristada isiku süüdimatusseisundit süüteo toimepanemise ajal isiku võimest kohtuistungil osaleda. Viimane ei ole küll kaitseväide kuriteosüüdistuse vastu, ent välistab isiku üle õigusemõistmise, nagu märgib USA Ülemkohus oma lahendis *Dusky v. United States*.¹⁰⁵ Sel juhul tuleb kriminaalmenetlus peatada kuni isiku tervenemiseni (mis võib tähendada, et püsiva vaimutegevuse rikke tõttu ei pruugi kohtupidamine kunagi jätkuda). Paljudes osariikides nõutakse, et kaitsja annaks eelnevalt teada oma soovist süüdimatust kaitseväitena esile tõsta. Samuti on kohtul seadusest tulenev õigus määrata kohtu poolt süüdistatavale kohtupsühhiaatriline ekspertiis¹⁰⁶ ning jaotada kohtumenetlus kahte ossa.¹⁰⁷ Viimasel juhul arutatakse kohtumenetluse esimeses osas süüteoasja ilma süüdimatusseisundi kohta esitatud väidetele tähelepanu pööramata ning selles faasis lõpetab menetluse õigeksmõistev otsus. Kui

aga esimeses osas tunnistatakse süüdistatav süüdi, toimub menetluse teine osa, kus tehakse kindlaks, kas süüdistatav oli süüdivusseisundis või mitte.

i. Lõksupüüdmine¹⁰⁸

Lõksupüüdmine on kaitseväide, mille kohaselt süüdistataval endal puudus tahe süütegu toime panna, ent ta sattus õiguskaitseorganite ülekaaluka ahvatluse ohvriks ning seeläbi tekitati temas kuriteo toimepanemise tahe. See kaitseväide aktualiseerub peaaesjalikult politsei salaagentide tegevuse kontekstis, kus politseiagent püüab luua tingimusi selleks, et tema poolt jälgitav isik asuks süütegu toime panema ning võimaldaks seeläbi end teolt tabada. Kohati võib aga ette tulla, et agent pingutab oma püüdlustes üle ja tekitab intensiivse ässitustegevusega (eriti, kui see kätkeb endas ähvardusi, väga suurt rahalist hüvitist vms) süüteo toimepanemise tahte isikus, kellel seda kunagi varem polnud. Sellises olukorras on kohtud leidnud, et riik ei saa olla ise kuritegude tekitajaks ega esilekutsujaks ja samal ajal ka karistajaks.¹⁰⁹ Lõksupüüdmist on ka väga keeruline tõendada.

Lõpetuseks

USA karistusõigus on Eestis teenimatult vähe tähelepanu pälvinud, kuigi selle tundmine oleks kasulik kas või üksnes tihedat rahvusvahelist läbikäimist arvestades.

USA karistusõigus ei ole ebamaine ega arhailine, vaid kätkeb endas – kohati küll teisiti struktureerituna – peaaegu kõiki elemente, mida ka end nüüdisaegseks pidav Eesti karistusõigus. Tegeldes sisuliselt samade probleemidega, võib USA karistusõigusest ammutada inspiratsiooni, leida häid ideid. Oleks rumalus see võimalus põhjalikuma analüüsita kõrvale jätta.

Et USA karistusõigusel on mitmed erijooned ja selles kasutatakse termineid, mis Euroopas on kas tundmatud või pole kasutusel, tuleb USA õiguse eestindamisel ettevaatlik olla. Peab hoiduma USA õiguse käsitlemisest Euroopa kontekstis, sest sellisest lähenemisest võib tekkida vaid arusaamatusi.

¹ Võib väita, et selline lähenemine ei ole kõige õigem, sest areng loomulikult toimub varem toimunu pinnalt ja järk-järgult. Seetõttu on arengu eelduseks ka nn vaheetappide läbimine – ei ole võimalik, et raketini jõutakse enne, kui on taltsutatud tuli.

² Alates näiteks sellest, et USA-s ei olevatki kirjapandud karistusõigust, lõpetades sellega, et ei saada aru, missugune sisu peitub ingliskeelsete terminite *felony* ja *misdemeanor* taga.

³ Iad *poena* – karistus, pr *penal* – karistusega seonduv, ingl *penalty* – karistus

⁴ Nt New Yorgi osariigi süütegusid käsitlev seadustik.

⁵ Samuti ladina juurtega sõna *crimen* – süütegu.

⁶ ingl *substantive criminal law*

⁷ *Connally v. General Construction Co.*, 269 U.S. 385 (1926).

⁸ **L. Hall.** *Strict or Liberal Construction of Criminal Statutes*, 48 Harv. L. Rev. 748, 750 (1935).

⁹ ingl *common law crime*

¹⁰ **LaFave, Scott.** *Criminal Law*, 2nd Ed. West Publ. Co.: St Paul, MN (1986), lk 79.

¹¹ *Those acts that constitute public scandal or indecency* – **LaFave, Scott.** *op. cit.*, lk 69.

¹² Seetõttu tuleks ettevaatlikult suhtuda USA karistusõiguse pilkamisse *common law crimes*'i instituudi pärast, sest veidi teisiti vormistatuna on samasugused „kummist“ koosseisud olemas ka mandrieuroopalikus karistusõiguses. Eriti ereda näitena meenub Eesti karistuseseadustikus leidunud autoriõiguse rikkumise koosseis.

¹³ Tähele tuleb panna, et tulenevalt föderaalsest riigikorraldusest ja konstitutsioonilistest piirangutest on igas osariigis oma karistusõigus, mis hõlmab suuremat osa karistatavast tegevusest. Föderaalseadused katavad karistusnormidega vaid seda osa õigusest, kus föderaalvõimudel on ka primaarnormide andmise õigus. Sealjuures ei välista ka konstitutsiooniline *double jeopardy clause* (Eestis *ne bis in idem* nime all

tuntud kahekordse karistamise keeld) isiku karistamist sama tegevuse eest nii osariigi võimude poolt osariigi seaduse alusel kui ka föderaalvõimude poolt föderaalseadusele tuginedes. Selline loogika tuleneb riigiõiguslikust kontseptsioonist, et osariik ja föderaalvalitsus on suveräänid, kel mõlemal on kasutada ka karistusvõim.

¹⁴ ingl *offenses*

¹⁵ ingl *crimes*

¹⁶ ingl *violations* või *infractions*

¹⁷ ingl *criminal record*

¹⁸ Samas tuleb tähele panna, et ka rikkumiste menetluses on suuremal või vähemal määral kehtivad süüteomenetluse üldpõhimõtted.

¹⁹ Nt New Yorgi osariigi karistusseaduses (Penal Law. § 55.5) on süütegude eest ette nähtud võimalikud karistused sätestatud järgmiselt: 1. Felonies. Felonies are classified, for the purpose of sentence, into five categories as follows:

(a) Class A felonies; (b) Class B felonies; (c) Class C felonies; (d) Class D felonies; and (e) Class E felonies. Class A felonies are subclassified, for the purpose of sentence, into two categories as follows: subclass I and subclass II, to be known as class A-I and class A-II felonies, respectively.

2. Misdemeanors. Misdemeanors are classified, for the purpose of sentence, into three categories as follows:

(a) Class A misdemeanors;

(b) Class B misdemeanors; and

(c) Unclassified misdemeanors.

²⁰ Nt New Hampshire'i osariigi karistusseadustik (Title XII, Section 630:1 et seq) tunneb süütekoosseise Capital Murder, First Degree Murder, Second Degree Murder, aga ka Manslaughter ja Negligent Homicide, mida võiks tõlkida kui surmaga nuheldav mõrv, esimese astme mõrv, teise astme mõrv, tapmine ja surma põhjustamine ettevaatamatusest. Seejuures on iga süütekoosseisu karistusraam eraldi määratud vastava süütekoosseisu juures.

²¹ KarS § 33

²² **LaFave, Scott.** *op.cit.*, lk 398.

²³ ingl *juvenile courts*

²⁴ **LaFave, Scott.** *op. cit.*, lk 400.

²⁵ ingl *enterprise liability* või *corporate criminal liability*

²⁶ Vt nt *United States v. Wise*, 371 U.S. 405 (1962).

²⁷ ingl *vicarious liability*

²⁸ ingl *high managerial agent*

²⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus nr 3-1-1-148-03. RT III 2004, 4, 40.

³⁰ ingl *prove the elements of the crime*

³¹ lad *actus reus*

³² lad *mens rea*, ingl *criminal intent* või *scienter*

³³ ingl *attendant circumstances*

³⁴ Tõendamiskoormis (*burden of proof*) ja tõendamise standard (*standard of proof*) on teemad, mis asuvad menetlusõiguse ja materiaalõiguse ristumiskohas ning leiavad käsitlemist mõlemas distsipliinis.

³⁵ ingl *omission* või *failure to act*

³⁶ ingl *crimes of personal condition*

³⁷ ingl *vagrancy* või *rogue and vagabond*. Selle süüteo nagu ka teiste samasuguste süütegude puhul on avaldatud arvamust, et niisugused seisundit kriminaliseerivad koosseisud võivad üldse põhiseadusevastased olla, sest mainitud süüteol ei ole mingit seost avalike huvide kahjustamisega ja seetõttu oleks rikutud karistusõiguse *ultima ratio* põhimõtet.

³⁸ ingl *crimes of possession*. Ka valdamissüütegude kohta on väidetud, et need ei peaks olema põhiseadusega lubatavad, sest isikule ei panda süüks mingit konkreetset tegu, vaid seisundit. Samas on aga praegu siiski valdav seisukoht, et kuni süüteokoosseisu elemendiks on teadvustatud valdamine, seega siiski vähemasti etteheidetav tegevusetus keelatud varast vabanemiseks, ei ole valduse kriminaliseerimine põhiseadusega vastuolus. Asi läheb muidugi põnevamaks seal, kus valduse mõistet tõlgendatakse laiendavalt, nii et see hõlmab ka kaudse valduse (*constructive possession*).

³⁹ Vt nt *State v. Florine*, 303 Minn. 103 (1975).

⁴⁰ Vt nt *Commonwealth v. Konz*, 498 Pa. 639 (1982).

⁴¹ Vt nt *State v. Benton*, 187 A.609 (1936).

⁴² **LaFave, Scott.** *op. cit.*, lk 206.

⁴³ *Common law* jagab võõral kinnisasjal viibijad kolme kategooriasse, millest lähtuvalt on ka erinev kinnisasja omaniku hoolsuskohustus nende vastu. Kõige kõrgemat kaitset pälvivad nn külalised – *invitees*,

kes viibivad võõral kinnisasjal kinnisasja omaniku hüvanguks, näiteks kliendid või isikud, kes viibivad avalikul kinnisasjal. Külaliste ohutuse tagamine (sh ohutusinspeksioonid) on kinnisasja omaniku positiivne kohustus. Järgmiseks kategooriaks on need, kelle kohalviibimine on omaniku poolt lubatud, kuid kes võõral kinnisasjal viibivad oma kasu silmas pidades. Neid peab omanik varjatud ohtude eest hoiatama. Maatükil loata, maaomaniku teadmata ja ebaseaduslikult viibivate isikute vastu maaomanikul üldiselt mingit kohustust ei ole.

⁴⁴ Vt nt *People v. Fowler*, 174, lk 892 (1918): süüdistatav peksis kannatanut ning jättis ta teadvusetuna tee äärde lebama. Seejärel sõitis keegi kannatanust autoga üle ja kannatanu suri saadud vigastustesse. Kohus leidis, et tapmises oli süüdi peksja.

⁴⁵ Seadustikes tähistatakse sisuliselt sama subjektiivse koosseisu tunnust eri terminitega, kohati pole seadustikesse otse sisse märgitudki, milline meeelseisund subjektiivse külje moodustab.

⁴⁶ *Model Penal Code, American Law Institute*'i väljatöötatud näidisseadustik on struktuurilt vägagi lähedane mandrieuroopalikule karistusseadustikule. Näidiskaristusseadustiku koostamise eesmärk oli pakkuda eeskujul osariiklikele seadusandjatele karistusseadustike moderniseerimiseks.

⁴⁷ ingl *purposely*, hõlmab ka *intentionally*, mida võiks tõlkida kui *tahtlikult*

⁴⁸ ingl *knowingly*

⁴⁹ ingl *recklessness*

⁵⁰ ingl *negligence*

⁵¹ ingl *consciously*

⁵² Vt *Model Penal Code, Sect. 2.02*.

⁵³ Tüüpiline näide on mootorsõiduki loata juhtimine ja alkoholi müümine alaealisele. Nn range vastutuse (ingl *strict liability*) süütegudel on palju kriitikuid, seda eriti retributiivsete karistusteooriate pooldajate hulgas. Leitakse, et karistada ei saa isikut, kellel polnud süüteo suhtes mingit tahtelist elementi.

⁵⁴ ingl *statutory rape*, mille puhul on õiguslikult fikseeritud, et alla seaduses ettenähtud vanuse ei ole isik võimeline suguühtesse astumiseks nõusolekut andma ja seepärast on temaga suguühete puhul tegu vägistamisega.

⁵⁵ ingl *defenses*, mis vastab ehk Eesti õiguses õigusvastasust välistavatele asjaoludele, ent tegelikult hõlmab ka vastuväiteid süü esinemisele, nt viitamist süüdimatusseisundile.

⁵⁶ ingl *mistakes of fact*

⁵⁷ ingl *excuses or justifications*. Teoreetiline erinevus nende kahe mõiste vahel seisneb vastutusest vabastamise põhjuses. Vabanduse puhul on tegu endiselt taunitav, kuid seadusandja mõistab, et arvestades süüdistatava isikut või tema olukorda, ei ole temalt võimalik midagi paremat loota. Vabanduste kilda kuulub näiteks süüvõime puudumine. Õigustuse puhul on aga teo toimepanemise asjaolud sellised, et muudavad teo mitte etteheidetavaks – näiteks enesekaitseks toimepandud tapmine. Praktiline erinevus tuleb ilmsiks tuletatud vastutuse juhtumitel. Kui täideviija vabaneb vastutusest vabanduse tõttu, ei vabasta see aktsessoorsuse alusel vastutusest osavõtjaid.

⁵⁸ ingl *affirmative defenses*

⁵⁹ Kui näiteks panna süüdistusele kohustus tõendada, et tegu ei olnud toime pandud enesekaitseks, võib süüdistajal tekkida tõsiseid raskusi vajaliku tõenditeringi kindlaksmääramisega.

⁶⁰ ingl *self-defense*

⁶¹ ingl *necessity* või *choice of evils*

⁶² ingl *entrapment* – kaitseväide, mille kohaselt valitsusametnik oma aktiivse tegevusega kutsus ise süüdistatavas esile kuriteo toimepanemise soovi

⁶³ ingl *insanity defense*. Erinevalt teistest positiivsetest kaitseväidetest tuleb süüdimatuse väide esitada paljudes jurisdiktsioonides juba kohtu alla andmise faasis, kus süüdistatav peab teatama, kas ta tunnistab end süüdi või mitte. Seda eelkõige seetõttu, et süüdistajal oleks võimalik ette võtta omapoolset uurimist ja lasta oma eksperdil süüdistatava vaimset seisundit hinnata.

⁶⁴ **LaFave, Scott**. *op. cit.*, lk 399. Viimane ja kõige nüüdisaegsem standard on, et süüdistus peab näitama, et süüteo asjaoludest tuleneb, et isik sai aru, mida ta teeb, ning et see on väär. – *Adams v. State*, 262 A.2d69, 72 (1970).

⁶⁵ ingl *inchoate crimes*

⁶⁶ ingl *attempt*. Kui aga räägitakse konkreetse süüteo katsest, siis kasutatakse vormelit *attempted murder*, *attempted theft of goods* vms. Sealjuures on mõnes osariigis süüteo katse defineeritud eraldiseisva süüteona, mistõttu on võimalik ka *criminal attempt*.

⁶⁷ **LaFave, Scott**. *op. cit.*, lk 504. Testid, millest siin juttu, on kohtupraktikas väljakujunenud normid, tingimuste kogumid selleks, et kohus saaks järeldada, et katse on toimunud.

⁶⁸ ingl *overt act*

⁶⁹ Põhjalikum katsetestide kirjeldust saab lugeda nt **J. Dressler**. *Understanding Criminal Law*. Matthew Bender: New York, 1997.

⁷⁰ **LaFave, Scott.** op. cit., lk 500.

⁷¹ ingl abandonment

⁷² ingl impossibility

⁷³ ingl legal impossibility – olukord, kus kavandatav tegevus üldse süüteo koosseisu ei moodustaks; factual impossibility – olukord, kus süüteokatse lõpuleviimise muudab võimatuks mõni süüdistatavale teadmata asjaolu (nt relv pole laetud või ei viibi kavandatav ohver õhkulastavas sõidukis).

⁷⁴ Erandiks on ilmne faktiline võimatus (inherent factual impossibility), kus süüteokatse toimepanemiseks valitud viis või vahend on niivõrd ilmselgelt süüteo toimepanemiseks kõlbmatu, et süütegu võiks alla astendada.

⁷⁵ **J. Dressler.** op. cit., lk 377.

⁷⁶ People v. Cross, 466 N.W.2d 124, 126 (Mich. Ct. App. 1991).

⁷⁷ ingl accomplice liability või accessory liability

⁷⁸ ingl assistance ja solicitation. Sisuliselt on kaasaaitamine ja kihutamine peaaegu kattuvad Eesti samanimeliste instituutidega.

⁷⁹ ingl principal in the first degree, kaasajal ka perpetrator

⁸⁰ **J. Dressler.** op. cit., lk 430.

⁸¹ ingl innocent instrumentality rule

⁸² ingl accessory before the fact

⁸³ ingl accessory after the fact

⁸⁴ ingl conspiracy

⁸⁵ **LaFave, Scott.** op. cit., lk 531.

⁸⁶ Sealsamas, lk 548.

⁸⁷ ingl self-defense

⁸⁸ **J. Dressler.** op.cit., lk 199.

⁸⁹ Nt New York ja Rhode Island

⁹⁰ ingl duty to retreat

⁹¹ ingl castle doctrine

⁹² Vt Krutkov. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus nr 3-1-1-17-03

⁹³ ingl defense of others

⁹⁴ ingl defense of property and habitation

⁹⁵ Osariigid on eri meelt küsimuses, kas vara kaitseks võib kasutada surmava jõuga ähvardamist. Ehkki iseendast efektiivne ja samas ründajat mitte kahjustav, on surmava jõu kasutamisega ähvardamine siiski ohtlik tegu.

⁹⁶ ingl law enforcement

⁹⁷ Tennessee v. Garner, 471 U.S. 1 (1985).

⁹⁸ ingl necessity

⁹⁹ **J. Dressler.** op.cit., lk 261.

¹⁰⁰ ingl duress

¹⁰¹ Vt nt United States v. Bailey, 444 U.S. 394 (1980).

¹⁰² ingl intoxication

¹⁰³ **J. Dressler.** op. cit., lk 297.

¹⁰⁴ ingl insanity

¹⁰⁵ Dusky v. United States, 362 U.S. 402 (1960).

¹⁰⁶ Ameerika võistlevas menetluses kohus ekspertiise ei määra, nii tunnistajad kui ka eksperdid kutsuvad kohtusse pooled.

¹⁰⁷ ingl bifurcated trial

¹⁰⁸ ingl entrapment

¹⁰⁹ Vt täpsemalt Sorrells v. United States, 287 U.S. 435 (1932), Sherman v. United States, 356 U.S. 369 (1958).